

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ СРПСКЕ КАЛЕНДАРСКЕ ЕПИКЕ, С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ПЕСМУ *СИНОЋ СУНЦЕ*

ЂОРЂЕ ПЕТКОВИЋ

Културолошки пројекат „Јухорско око“, Параћин

Резиме: Епска календарска песма „Синоћ Сунце“ забележена пре стотину година у селу Својнову (Темнић, сада општина Параћин), нађена у заоставштини учитеља и истраживача прошлости Станоја Мијатовића у САНУ и публикована пре десетак година, послужила је као повод да се још једном скрене пажња научне јавности на богата календарска искуства нашег народа, сачувана у његовим епским календарским песмама. Митопоетика и космопоетика наших предака, ма колико да је за садашње генерације, у првом реду, извор поетских надахнућа, непресушиви је извор знања о старој вери и култури, што изискује сталну потребу испитивања и преиспитивања, валоризација и ревалоризација.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Моја генерација, подизана (школована, па и васпитавана) одмах после рата осетно је обележена истискивањем једне (епске – косовске, условно речено) и издизањем нове (партизанске) митопоетике. Отуда, вероватно, и наша потреба да нешто од пропуштеног, бар оно што нам се нађе при руци, захватимо у истраживањима и презентацији. Овом приликом, то су народна календарска знања, примењена на анализи једне епске народне песме,¹ забележена пре стотинак година,² објављене први пут пре десетак година,³

---

¹*Синоћ Сунце*, од сакупљача или приређивача тако насловљена.

²Станоје Мијатовић, учитељ у Пољни (Левач), аутор антропо-географске студије *Темнић*, објављене у издању СКА, Београд, 1905. Да ли су народне песме, међу којима је и напред поменута, забележене у време када је Мијатовић радио на поменутој студији или касније, нисам успео да сазнам.

³Топлица Симић, *Општина Варварин (Темнићки натпис)* у: Адам Стошић, *Под небом Крушевца, Књижевна историјски зборник крушевачког краја*, Крушевачки гласник, Крушевац, Просвета, Београд, 1996, 898. Топлица Симић је песму нашао, уз друге, у Архиву САНУ, Е. Зб. бр. 85.

коју сам и сам ставио пре пет година на чело једне своје књиге.⁴ Она је тамо добила почасно место, не само зато што је целовита лепа, да употребимо Богдана Поповића, већ и зато што је нађена (забележена) у селу Својнову, пошто је оно петнаест година домаћин Књижевне колоније КП „Јухорско око“, чији сам ја главни координатор. Када сам год у могућности да нешто афирмишем из овог краја, ја то и чиним. Ставио сам је на чело поменуте панораме параћинског песништва, признајем, а да нисам био свестан њеног ширег значаја. Видео сам да је то лепа епска митолошка песма са паганском садржином и то ми је тада било довољно.

Међутим, недавно ми је на њу скренута пажња,⁵ од тада сам окупиран њоме и упорно покушавам да уђем у њену вишеслојну – вишезначну суштину. Прве резултате сам публиковао у једном краћем тексту за локалну употребу,⁶ задовољан што сам открио њен календарски карактер.⁷ У међувремену сам схватио да заслужује шири третман, односно да са њом треба упознати ширу научну јавност. Текст пишем да бих га презентирао на предстојећој конференцији Развој астрономије код Срба.⁸

За израду овог рада посебан подстицај сам добио од неколико радова објављених у зборнику са претходног научног скупа.⁹

Уз цитирану литературу,¹⁰ користио сам се календаром Српске православне цркве за текућу просту 2010 годину, који је карактеристичан по

---

⁴Књижевни клуб „Мирко Бањевић“, *Сно(с)хватице са Црнице, панорама параћинског песништва* (приредио и уредио Ђорђе Петковић), Културни центар и др, Параћин, 2004, 11.

⁵У Јагодини сам се 23. II 2010. упознао са Академиком проф. др Војиславом Максимовићем, који ми је поклонико *Календар Просвјета 2010* (приредио проф. др Војислав Максимовић), Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“, Источно Сарајево, Пале, 2009. У њему сам пронашао текст: Стево Ђуран, *Старина Новак као митски лик*, исто, 158. Овде се цитира једна песма из београдске *Виле Стојана Новаковића*, број 46 / 1866. Цитат је преузет из књиге: Натко Нодило, *Стара вјера Срба и Хрвата*, Сплит 1981, 12. Садржај цитата ме је упућивао на песму *Синоћ Сунце* пронађену у Својнову.

⁶Ђорђе Петковић, „Календарска песма из Својнова“, *Билтен општине Параћин*, година V, број 98 / 25. III 2010, 11.

⁷Месец фебруар, по старом (јулијанском) календару.

⁸Конференција Развој астрономије код Срба 6, чији је организатор Астрономско друштво „Руђер Бошковић“ (уредник – шеф пројекта др Милан Димитријевић), најављена је за пролеће 2010.

⁹Наводим два посебно инспиративна рада: Драган Радовић, *Симболика небеских тела у народним песмама лесковачког краја из збирке Сергија Димитријевића*; Љубиша Рајковић Кожељац, *Космички мотиви у народном стваралаштву Тимочке Крајине*, Зборник радова конференције *Развој астрономије код Срба V*, Београд, 18 – 22. април 2008. (уредник Милан С. Димитријевић), Београд, 2009, 565-578, 555 – 564.

чињеници да је дан Ускрса, као једна од полазних тачака при изради календара (по којој се рачунају покретни празници), ове године истовремено за православне и католичку цркве.

Три песме, укључујући и ову из Својнова, које имају исти тематски (календарски) садржај, дају се као прилог раду. Пре но што приђемо анализи ових песама, даћемо још неколико неопходних напомена, значајних за теоријски општи оквир и приступ анализи.

1. КАЛЕНДАРСКО ЗНАЊЕ СРПСКО НАРОДА

1. Календарско питање је једно од најстаријих и најзначајнијих питања у развоју цивилизације, с тим што се овде на томе најопштијем нивоу не треба задржавати.¹¹ Мене овде занимају наши преци, како они који су у време Римског царства овде дошли, тако и они који су на овом српском простору живели раније, јер се уз све постојеће контраверзе о томе, мора прихватити као најреалнија (научна) историјска чињеница, да Срби у свом духовном континуитету, чак и с позивом на генетску структуру, јесу народ дубоко утемељен на Балкану и да у својим знањима, па и кад је календар у питању, носе своју прошлост која још увек није до краја целовито истражена.¹² Неспорна је чињеница „да су примарну потребу за календаром имали и имају земљорадничко сточарски народи који живе у умереном климатско-географском појасу.“¹³ Полазећи од ове неспорне премисе, цитирани аутор, с позивом на бројне изворе и обимну литературу, закључује: „Српски народни календар је био својина свих и имао је општенародни објединујући карактер. Знало се када који посао треба започети, када га треба завршити, када нешто не треба радити, знали су се дани када споменути мртве и обићи гробове, када постити, када се окупити на славу и заветину, када носити литију и тако даље. Календарско знање је било толико раширено да се није сматрало неким посебним знањем. Српски народни календар није био просто набрајање дана, недеља, месеци и година, већ је свака целина представљала јединствену природну појаву, где је сваки дан имао нарочите одлике, свака

---

¹⁰Захваљујем се библиотекаркама Библиотеке „Др Вићентије Ракић“ у Параћину, радницима Завичајног музеја у Параћину и Предрагу Јашовићу, како на стрпљењу при потрази за литературом, тако и за повремену размену мишљења о теми.

¹¹Кога то интересује, може погледати неку од научних студија или пригодних издања. Ја сам, уз друге, погледао и: Никола Бура, *Историја мерења времена*, Теовид, Београд, 2002.

¹²Погледати: Бранимир Марковић, „Поглед са наше стране лимеса“, *Драма*, Београд, 30 / 2010, 5-12.

¹³Драган Јацановић, *Српско календарско знање у епској народној поезији*, Центар за митолошке студије Србије, Рача, 2000, 14.

недеља посебна својства, сваки месец специфичне карактеристике, а свака година јединствен и непоновљив систем.¹⁴

Према једној систематизацији, српски народни календар је почињао 1. марта, а народни назив му је био *летник*, коме су следили: *биљар* (април), *черешњар* (мај), *цветник* (јун), *жетвар* (јул), *гумник* (август), *гроздобер* (септембар), *листопад* (октобар), *студен* (новембар), *коледар* (децембар), *коложег* (јануар) и *сечко* (фебруар).¹⁵

За истраживања календарских питања, ваља поменути још неке чињенице које се сажето могу овако систематизовати. Година се дели на два полугођа: ђурђевско – од Ђурђевдана до Митровдана и митровско – од Митровдана до Ђурђевдана, а на четири годишња доба: *пролеће*, *лето*, *јесен* и *зима*. Основна мерна јединица је дан, где је седам дана чинило седмицу, односно недељу. Недеља као збир од седам дана је представљала специфичну и непоновљиву целину и свака је имала свој посебни назив. Распоред недеља у години је био тачно одређен, тако да је човек у сваком тренутку знао колико је недеља и дана прошло од претходног и колико има дана до наредног празника¹⁶.

Полазећи од сачуваних српских средњовековних записа и натписа, односно година у њима записаним, Јацановић сматра да су Срби за почетак бројања година узели 5508. годину пре Христовог рођења, а на балканско-карпатско-панонским просторима „то је управо време почетка најстарије земљорадничке такозване старчевачке културе, која има развијену економију, религију, култове и уметност“.¹⁷

Јацановић је издвојио из српског народног календара велики број термина који означавају одређене дане и недеље у години, који су и данас у народу у употреби а поједини од њих су, и након христијанизације, укључени у календар Српске православне цркве.¹⁸

Постоји још један детаљ на који ваља овде указати. Реч је о праисторијским археолошким налазима касног бронзаног доба, познатим у науци као „гривне живота – шакасте гривне“ типа Јухор,¹⁹ пошто у њима има и оних на којима су ланчани урези геометријских слика који нису до краја „прочитани“ а има индиција да се ради о календарским подацима (садржају).

¹⁴Исто, 16.

¹⁵Никола Бура, исто, 46.

¹⁶Драган Јацановић, исто, 16-17. Он се позива на Милана Недељковића, *Годишњи обичаји у Срба*, Београд, 1990. и М. Босића, *Годишњи обичаји Срба у Војводини*, Нови Сад, 1996.

¹⁷Исто, 14.

¹⁸Погледати детаљније: Исто, 139.

¹⁹Живојин Андрејић, *Гривне живота*, ИПА „Мирослав“, Београд, 1977; Ивана Поповић, *Накит са Јухора, остава или сакрални тезаурус*, Народни музеј Србије, Београд, 2002.

Без обзира на нормалну суздржљивост научника²⁰ Јацановић констатује да постоји „упадљива сличност тих система са примитивним врстама српског средњовековног календара“.²¹ ма колико да је у питању случајна коинциденција, овде бележим чињеницу да је село Својново где је наша песма забележена, лоцирано на источним обронцима планине Јухор, што значи да пронађена песма значајно употпуњава праисторијску слику овог простора.

2. Астрономско знање српског народа. – Календарска знања, о којима је напред било речи уско су повезана са астрономским знањима једног народа, на свакој етапи развојног пута, посматрано у праисторијској и историјској вертикали. За старија времена, ту су нам у помоћи сачувани култови у народном предању, мада су око места које небеска тела имају у веровањима Срба и Словена уопште, мишљења научника подељена. Митолошка школа XIX века је дефинисала словенску религију и митологију „као један соларни систем у коме Сунце стоји у његовом средишту, односно на врху његовог пантеона“.²² Бројни научници то побијају,²³ међу којима и Веселин Чајкановић, који је скоро сву српску религију и митологију протумачио кроз култ предака, при чему за Србе тврди: „интересовали су се Месецом и звездама само у питањима магије и пољопривредног календара. Они су могли знати за изванредан број митова о небеским телима, али култа није било.“²⁴ Драган Јацановић, ослањајући се на истраживања Натка Нодила, Тихомира Ђорђевића, а посебно Ненада Ђ. Јанковића, сматра да је наш народ и у давним временима, док је био у неиздиференцираној словенској маси, имао одређена астрономска знања, која су се позитивно одразила на поимање времена и састављање календара. Полази од свесловенских речи: *васељена* (све село) и *свемир* (сав свет). *Небеско тело* као појам је, по њему, веома битан, јер је *тело* изворна српска реч која се односи на живи организам, животињски свет, рачунајући и човека: „На основу тога није тешко закључити да у васељени живе небеска тела, која се замишљају као жива бића, што даје солидну основу за постојање развијеног религијског система о њима. Небеска тела се по народном схватању веома често

---

²⁰ „Дакле, геометријске представе и иконографија на шакастим гривнама имају своје аналогije у континуитету, како у орнаментици, тако и у представи култа, па и у неким функционалним детаљима у култу. Зато има много разлога тврди да је на шакама гривни представљен религијски садржај, односно одређен пантеон богова. Гривне би према томе биле врло значајан предмет у култу и религији и сведочанство филозофије коју можемо реконструисати.“ (Живојин Андрејић, исто, 31.)

²¹ Драган Јацановић, исто, 11. Позива се на Ненада Ђ. Јанковића, *Астрономија у предањима, обичајима и умотворевинама Срба*, САНУ, Београд, 1951; *Астрономија у старим српским рукописима*, САНУ, Београд, 1089.

²² Исто, 135.

²³ Јацановић набраја Б. О. Унбегаун, Ј. Нидерле, Е. Гаспарини, Ш. Калушић...

²⁴ Цитирано према: Драган Јацановић, исто, 135.

дефинишу као путници, скитнице, луталице и слично.²⁵ Наводи читав низ народних обичаја који најнепосредније указују на то да Сунце има примарну улогу у том пантеону, односно да су ти обичаји директно или индиректно везани за привидно кретање Сунца. С друге стране, цео животни циклус обичаја је директно везан за дневно привидно кретање Сунца од истока ка западу.²⁶ На основу обимне литературе и народног уметничког стваралаштва, укључујући и народну поезију, он износи у дванаест тачака српско народно астрономско знање из прехришћанског доба: „Центар васељене је Сунце, оно је једино непроменљиво, непобедиво и неуништиво. Оно је главна тачка целог система и главни јунак свих календарских епских песама. То значи да Срби у давнини у суштини знају за хелиоцентрични систем света,²⁷ знају за Месечево кретање и Месечеве мене; познају и издвајају најважнија сазвежђа; знају за постојање циркумполарних и нециркумполарних звезда и сазвежђа и механику њиховог кретања; знају за датуме Сунчевог солстиција и еквinoxија, односно за правилну смену годишњих доба; знају за помрачење Сунца и Месеца; знају да Сунчеви зраци у време летњег солстиција у подне падају на Земљу под највећим углом; знају да је структура Сунца течна, растопљена и усијана маса, налик растопљеном воску или маслу што је само други народни израз за плазму; знају да су небеска тела округла, налик на јабуку, знају да се небеска тела крећу по тачно одређеним путањама и законима кроз време, односно да то нису никакви предмети приковани за небески свод како ће дуго времена сматрати средњеевропска средњевековна астрономија; знају да Земља веома мало утиче на кретање небеских тела, стога јој и не придају велики значај; знају да је васељена бескарајна, и стога и не покушавају да је ограние, већ само одређују оријентире у њој.“²⁸

На основу ових астрономских знања, вели он, Срби су изградили развијен митолошки систем који представља „тајни језик“ првобитне астрономске науке. Мада је тај митолошки систем веома разноврстан, свака варијанта полази од основних сазнања о небеским телима. Он „није измишљотина о стварима којих нема, није произвољна конструкција“, он је заснован „на посматрањима и анализама“ небеске механике (положаја и кретања небеских тела). „Захваљујући таквом приступу и таквим сазнањима Срби су на балканско-карпатско-панонским просторима открили календар као систем и као закон, који је као народни календар *in vivo* сачуван до данас.“²⁹

²⁵ Драган Јацановић, исто, 136.

²⁶ Исто.

²⁷ Овај Јацановићев исказ мора остати отворен, јер велики је знак питања када је српски народ са геоцентричног прешао на хелиоцентрични систем, односно поглед према васиони. Да ли је довољан разлог за то чињеница да се Земљи не придаје онолики значај као Сунцу? Однос: Земља, подземни свет и небо, три паралелна света, заслужују управо из тих разлога да се то питање озбиљније проучи.

²⁸ Драган Јацановић, исто, 138.

²⁹ Исто, 139.

3. Народна поезија као чувар народног календара. – Поред других елемената (одлика, својстава), српска народна поезија јесте и чувар народног календара. Истина, савремене генерације то не примећују на први поглед, што се, као што сам признао на почетку овог рада, и мени десило када сам се сусрео са митолошком песмом „Синоћ Сунце“ из Својнова, о којој је овде реч. Ја сам одмах видео њену митолошку компоненту, запазио у њој естетску функцију, разумео основну поруку, да се ујак у невољи налази као замена његов сестрић, као што је то у свима познатој народној песми *Женидба Душанова* учинило оно чобанче – Бугарче. Тек када сам почео, подстакнут споља, претраживање по литератури и дошао до Јацановићеве књиге, почео сам на то питање да гледам другачије. Наиме, Ђуран, пишући о песмама о Старини Новаку, најпре констатује да је наука која се бавила и бави народном поезијом прошла кроз три фазе. Најпре је постојала митолошка школа која је постанак епа видела у миту. Према њиховом тумачењу, епско песништво садржи остатке древне митологије, односно природни феномени „преводе се у миту и епу на језик међуљудских односа.“³⁰ Ту стару митолошку школу, каже Ђуран, заменила је крајем XIX века „историјска школа која еп види као историјску хронику и која не сумња да су догађаји описани у еповима стварни историјски догађаји. Такво виђење епског песништва заступали су: брачни пар Чедвик, а тако је на епове гледао и Тома Маретић. Данас је преовлађујућа теорија неомитолошка, која постанак епова види у миту, али, за разлику од старе митолошке школе, нагласак ставља на *обредно, ритуално и магијско*. По њима, мит није поимање света, него покушај да се на свет делује. Главни заступници таквог виђења епског песништва су: А. Б. Лорд, Ж. Димезил, Р. Карпенгер и други.“³¹

За нашу ситуацију, од значаја је учење Алберта Б. Лорда. Он разликује три фазе у развоју народног епског стваралаштва. Анализирајући настанак метричких, формула, при чему је идеју нашао код Вебстера,³² „он констатује да метричка погодност или, боље речено, метричка нужност, вероватно је новија појава, неопходна за развој епике од онога што су морале бити релативно једноставне бајалице до сложенијих прича које су све више и више бивале намењене забави. Ова промена се одвијала истовремено с постепеним пребацивањем нагласка на јуначко и, коначно, историјско. Сасвим је вероватно да каснији стадијуми нису могли да се развију док формула није постала композиционо средство. Њени симболи, њени гласови, њени обрасци створени су зарад магијског дејства, а не ради естетског задовољства. Ако су касније и пружали какво задовољство, то је било само за нараштаје који су заборавили њихово стварно значење. Песник је био врач

³⁰Здеслав Дукаг, *Хомерско питање*, Загреб, 1999, 146-147 (цитирано по: Стева Ђуран, исто, 158).

³¹Стево Ђуран, исто, 158-159.

³²Т. В. I. Webster, *From Mycenaean to Homer*, London, 1958, 94. (цитирано према Albert V. Lord, *Pevač priča (1)*, Beograd, 1990, 124.)

и пророк пре него што је постао *уметник*. Његове творевине нису биле апстрактна уметност или уметност ради уметности. Корени усмене традиционалне приповести нису уметнички, већ религијски у најширем смислу.³³

А. Б. Лорд је своју двотомну студију о настанку епике писао на основу истраживања на терену Босне, код босанских муслимана, а Натко Нодило је, реконструишући паганску веру Срба и Хрвата, нагласио значај босанског богумилства за дуже чување тих верских садржаја у народном стваралаштву,³⁴ али је доста тога значајног очувано и у другим рајевима, посебно у оближњој Херцеговини.³⁵ На истом трагу с краја XIX века су и најновија истраживања Бојана Јовановића.³⁶ Он посебно инсистира на чињеници да је у току вишевековног живота под Турцима, дошло до слабљења хришћанства, па се „паганство јавља у народној обичајној и верској пракси мењајући и преображавајући поједине хришћанске садржаје.“³⁷ За наше истраживање, посебно је значајна ова констатација Берђајева: „Немогуће је негирати паганство, лудост је у њему видети злу саблазан; паганство је било истинско откривање, али првобитно, непотпуно, једнострано и постојали су дубоки, мистични разлози пропасти паганства као религије. Паганска култура, паганска филозофија и уметност нису пропали; они су постали темељ светске хришћанске културе; они су надахњивали учитеље Цркве и градитеље Цркве.“³⁸

³³ Алберт Б. Лорд, исто, 125.

³⁴ „Распростирању и вријежењу богумилства по нашим странама помогоше у велику две опстојности: слична догма, богомилска и народна, у два супротна начела у васиони, па и нека благост *крестјана*, јал богомила, која врло узгајаше мекоћу ћуди славенске. Богомилство без муке се уцијепи на још зелено стабло српског незнабоштва, а поштеди стару религију много више, него свијесно и ревно хришћанство.“ (Натко Нодило, исто, репринт, Београд, 2003, 7.)

³⁵ „Ограда јаке породице и јака браства у Херцеговини, у Боки Которској и Црној Гори, као што учува правне и домаће древне обичаје, тако заклони и многи остатак од старе вјере.“ (Исто, 8)

³⁶ „Стара српска област Паганија у Далмацији, према Константину Порфиригениу, била је једна од последњих на Балкану која је примила хришћанство. Срби у области Неретве, Неретвљани између ушћа Цетине и Неретве, потичу од својих некрштених предака који су дошли у време цара Ираклија, а названи су Паганима, незнабошцима јер су се покрстили у односу на своје суседе релативно касно, крајем IX века (878-880). Паганија је, у том смислу симбол отпорности, жилавости старе српске вере која се полако повлачила и постајала оно друго у српском религијском идентитету. Међутим, Паганија је и након примања хришћанства постала духовна реалност потиснуте вере која ће до свог посебно изражаја доћи у периоду слабљења хришћанства.“ (Бојан Јовановић, *Дух паганског наслеђа у српској традиционалној култури*, Светови, Нови Сад, 2000, 17.)

³⁷ Бојан Јовановић, исто.

³⁸ Н. Берђајев, *Филозофија слободе*, део други, Логос, Београд, 1997, 79-80. (Цитирано према: Бојан Јовановић, исто, 25-26.)

Ма колико да је овај излет у теоријски оквир епског песништва, када је паганство у питању, само узгредан, он нам може помоћи да боље схватимо и календарски аспект епике, о чему је најпотпуније писао Драган Јацановић. Он, додуше, не цитира одломак песме коју је цитирао Стево Ђуран, али наводи речи Натка Нодила³⁹, којима објашњава ту песму као полазну у тумачењу преласка са митског на историјског јунака. И Љубинко Раденковић је анализирао песме о Старини Новаку, као и Ђуран, те констатовао да „у њима нема ни трунке о историјским догађајима који се везују за личност и дело историјског јунака“, односно да су оне створене на темељу десакрализованих календарско обредних песама о громовнику и Младом Богу (Божиху) које су певане у циљу правилне смене временских циклуса.⁴⁰ Полазећи од свега овога, али и конкретне анализе 35 епских народних песама, Јацановић је најпре указао на њихову садржину која је из неког давног времена („тамног вилајета“): „У великом броју епских народних песама које припадају различитим циклусима (изузев циклуса о ослобођењу Црне Горе и Србије) сам ток радње је често неочекиван, нелогичан, неприродан и асоцијалан: мајка издаје сина, сестра брата, жена мужа, брат убија сестру, сестриће, муж неверној жени поклања живот, јунаци један пред другим плачу и тако даље. Композицијска схема у таквим песама је устаљена. Поједини мотиви, као што је на пример мотив везивања главног јунака, јављају се на тачно одређеним местима у песама. Читав низ различитих мотива вешто је укомпонован у једну целину.“⁴¹

Потом је закључио: „Своје дуговековно познавање календара Срби су искристалисали и забележили у бројним епским песама, где је описан цео или само део годишњег циклуса. Све овакве песме требало би сврстати у посебан календарски циклус.“⁴² Његова је заслуга у открићу девет тематских целина у овим песама, као и у запажању да се у њима налазе *соларни* (антропоморфизовано Сунце и његови различити појавни видови) и *соларно-лунарни* (праћење промена положаја Сунца и Месеца на хоризонту) календарски системи. Он наглашава да оба система у себи садрже и јаке астралне елементе (антропоморфизоване звезде), те се ти системи, по њему,

---

³⁹„Није нипошто мучно, већ првим погледом, назријети да о историјскоме какву догађају, што би пјесма била прихватила и по народу разлијела, овде не може да буде говора. По свему овоме, прилика је мислити, да је епска пјесма српска и хрватска, донекуд, претварала богове људима, још прије свестранога освоја Срба и Хрвата християнском и муслиманском вјером. Процес прелијетања богова у калуп људски ми ту затјечемо као при дјелу. Дајте надимак какавгод Сунцу, а оно ће постати лице назови историјско.“ (Натко Нодило, исто, 12.)

⁴⁰Ненад Љубинковић, *Слојевитост и специфична поетика хајдучких народних песама*, у: *Старина Новак и његово доба*, САНУ, Београд, 1988. (Цитирано према: Драган Јацановић, исто, 25-26.)

⁴¹Драган Јацановић, исто, 26.

⁴²Исто, 27.

могу назвати *соларно-астрални* или *соларно-лунарно-астрални*. Мени је у раду помогло и ово Јацановићево запажање: „Поједине календарске песме, бројем стихова, њиховим распоредом и редним бројем, тачно приказују годишњи циклус, некад у целини, а некад делимично. У њима *један стих у песми означава један дан у години*.“⁴³

2. КАЛЕНДАРСКА ПЕСМА ИЗ СВОЈНОВА

Анализираћу сада три народне митолошке епске песме које имају исте полазне стихове, уз то, по свему судећи, све три са календарским садржајем (порукама); тежиште је на песми „Синоћ Сунце“ која је и прави повод за овај рад, пошто ја, кад год могу, посежем за темама из завичајне историографије, митопоетике, па и космопоетике, за оне публикације које имају отворена врата за моје радове, да угледају светло дана. Поред напред поменутих, ова трећа је нађена у београдској *Вили*, док сам за другом трагао на интернету.⁴⁴ Друге две (II, III) су укључене због тога што прва (I) не представља, односно не описује сам ток догађаја и смрт главног јунака, већ се то из ње само претпоставља.

1. Садржај. – Станоје Мијатовић је песму *Синоћ Сунце* записао са 30 стихова, с тим што се последњи стих може занемарити (*Амин Боже, амин роду моме*), пошто је у питању захвалница публици која песму слуша. Ако је песник (певач) био свестан календарског садржаја песме, ако он већ раније није потиснут, онда се овај стих може узети као један од метода заваривања слушалаца, да се песма теже одгонета и календарски садржај разазна, пошто би са 29 стихова песма код слушалаца (читалаца) новијег времена одмах асоцирала на фебруар месец. С друге стране, овај стих указује и на чињеницу да је песма и у старим временима била неки облик молитве. Узгред да кажем, да је само овај стих у целој тој песми једини са непосредним асоцијативима из хришћанског времена. Код остале две песме таква завршница не постоји. Друга песма на коју је скренуо пажњу Натко Нодило, садржи 74, а трећа 52 стиха. Само је први стих (*Синоћ Сунце невесело зађе*) заједнички за све три песме, док је већ други, мада састављен по истој формули, различит код остале две, по два термилошка детаља. Код прве: *Од јутроске потајно изгрева*; код осталих: *А јутроске потмуло изађе*. Са Сунцем се, дакле, нешто необично дешава, што се само у једној песми (III) јасно наглашава: *Не сме Сунце нико да запита, / Зашто синоћ невесело зађе, А јутроске потмуло изађе*. У осталим (I, II) његова сестра га пита одмах о

⁴³ Потврду за ово тврђење нашао је у изјави једног казивача Момчило Златановић из околине Лесковца осамдесетих година прошлога века, који каже „да су песме некад биле знатно дуже и да су имале онолико стихова колико има дана у години. (Драган Јацановић, исто, 175.)

⁴⁴ У даљем тексту обележаваћу их бројкама I, II, III. Трећа је нађена у *Вили*, број 37 / 1886. под именом *Веселине сине*. Друга је без наслова.

чему се ради. У две песме (I, II) у улози сунчеве сестре појављује се *сестрица Јелица*, а у трећој (III) *сеја Преходница*.

Увидом у оригинале (прилоге), може се констатовати само разлика у броју стихова (1-3) којима се питање поставља и у терминима, те овде цитирам само најједноставнији пример (I): *Сунце сјајно, што си невесело?*. Као што се види, до сада битних разлика између песама нема, што значи да су коришћене исте фразе, уз језичке нијансе. Разлика настаје у одговорима на постављено питање: *Да ти кажем, сестрице Јелице: / Кад сам синоћ ја код цара било, / И дворове царске осветлило, / У двору му дивно оро игра, / У вати`се и ја да поиграм, / Баш до оног царевога сина, / Падоше ми ножи из појаса, / Убодоше царевога сина, / па цар хоће у замену главу, / или моју или кога мога, / а ја немам никога до Бога / Ко ће моју главу да замени. / зато сам ти сада невесело.* Дакле, у пуних тринаест стихова Сунце говори о свом „ноћном животу“, боравку код подземног или неког другог цара. Сунчев одговор у другој песми (II) је приземнији (људскији): *Ој богами, сестрице Јелице, / Синоћ сам ти с Турци вино пио, / У вино сам кавгу заметнуо; / убио сам пашинога сина, / Иште паша главу у размену, / А ја немам главу у размену, / За то синоћ невесело заћох, / А од јутрос потмуло изаћох.* Без обзира на формалне разлоге, што је најизразитије у броју стихова (13, 8), за истраживање је инересантно и време на које се описани догађај односи (у првом случају – неко паганско, прехришћанско; у другом – ропство под Турцима). Код треће песме (III) одговор садржи нове моменте, узрок сунчевог невеселог стања има двоструку мотивацију: *Ја сам синоћ чедо погубио, / због тога сам невесео заш`о / а јутрос ми ситна књига стиже / да ја идем на цареву војску, / јал` да идем, јал` замену наћем.*

Сестра Сунцу у наставку песама нуди своје синове као замену, с тим што се у свакој од песама број синова за избор разликује (9, 4, 3) и избор пада на неко друго име, не на исто (*Милутин, Стево, Веселин*). Ево одговора из прве (I) песме: *Сјајно Сунце, моје срце драго, / Буд` весело не буди жалосно, / Ја имадем до девет синова, / Два орача и два погоњача, / Два ћурчије и два абаџије, / И деветог лудог Милутина, / Њега ћу ти цару поклонити, / Да замени твоју лепу главу, / А ти сјаји као што си сјало, / И буди ми здраво и весело, / Од данаске паке до вијека.* Ту је фактички и крај ове песме. У другој песми (II) сестра Јелица у четири стиха каже да има четворицу синова, не именујући их, и да ће му једног од њих дати *паши у размену*, одлази кући и мисли и *премишља* кога ће од синова дати: *Да л` да дадем сина Радована - / Радован је прво радовање; / да л` да дадем сина Милована, / Милован је друго миловање; / да л` да шаљем нејакога Јову, / Јова ми је књигу научио. / Дај да будим нејакога Стеву.* У трећој песми (III) сестра Преходница каже да има три сина (*Милована, Радована и Веселина*) и обећава: *Послаћу ти једног у замену.* Ту, затим, очигледно недостаје који стих, пошто одмах долазе стихови са саветима одабраном сину Веселину, уз обману да га мајка шаље ујаку у сватове: *Веселине мој рођени сине, / Тебе ујак у сватове зове / На*

лијепо место у деверству. / Лепим ће те даром даривати, / Лепим даром од свиле кошуљом.

Пошто се код прве песме (I) жртвовање подразумева и даљи ток догађаја не описује, у остала два случаја (II, III) одабране жртве пружају отпор, јер инстинктивно осећају да се нешто необично дешава. Ево како се тај отпор жртве приказује у другој песми (II), као својеврсна вербална расправа у којој мајка убеђује сина да треба ујаку са њом да оде у сватове: *Устај Стево, устај мило чедо, / да идемо ујци у сватове. / Да им будеш својој ујни девер.* Син то одбија речима: *Прођ` се мене моја стара мајко, / Нешто мене врло боли глава, / А од срца преболети нећу.* Мајка наставља са убеђивањем: *Устај Стево, устај мило чедо, / Вежи главу срмали марамом, / А срдашце свиленим појасом, / пак да идеш ујци у сватове.* Син у одговору даје нове аргументе против одласка у сватове ујаку: *Чудан сам ти ноћас санак снио, / К`о на мени крвава кошуља, / А на глави црне перјанице.* Мајка по трећи пут, што треба посебно нагласити, јер бројка три има вишеструки митолошки значај код нашег народа, настоји да сина убеди у неопходност да се наум изврши, те ублажава улогу сна и овако га објашњава: *Што на теби крвава кошуља, / То ће ујка свилену ти дати, / Што т` на глави црне перјанице, / даће ујка од злата челенку.* Пошто је увидео да му је отпор узалудан, да у сватове ујаку мора поћи, млади јунак *Веза главу срмали марамом, / А срдашце свиленим појасом, / Па узјаха коња бабовога / Те одоше преко поља равна.* За ову песму је карактеристично, да мајка води свога сина на жртвовање. У трећој песми (III) се преко синовљевог отпора једноставно прелази, али зато његов коњ предосећа несрећу. У овој песми, да се присетимо, сестрић треба ујака да замени у *царевој војсци*, а и овде му мајка не говори истину, и овде му прича да иде на свадбу код ујака. Коњ се опире да буде узјахан и то се описује драматичним стиховима: *Па он вата добра коња свога. / Коња вата, ухватит` се не да. / Коња седла, оседлат се не да. / Коња узда, зауздат` се не да. / Коња јаше, узјахат` се не да, / Док је дете коња преварило, / Те се маши коњу на рамена, / Па отиде преко равна поља, / Као звезда преко ведра неба.*

Саможртвовање у обе ове песме (II, III) обавља се у некој неидентификованој планини, на скоро истоветан начин, од стране неких хтонских сила именованих као хајдуци или целати. У другој песми (II) то се овако описује: *Кад су били на сред горе чарне, / Истрчаше три хитра целата, / Три целата од наше послата: / један под њим коња уватио, / Други држи за бијелу руку, / А трећи му главу одсекао.* У трећој песми (III) тај догађај (смрт – жртвовање главног јунака) описан је много раскошније: *Кад је било кроз гору зелену, / Ал`у гори три горска ајдука. / Један вели „добра коња врана“; / други вели „доброга јунака“; / трећи вели „жалостна му мајка“; / Који вели „добра коња врана“, / Онај под њим коња уватио; / Који вели „доброга јунака“, / Онај га је с коњем раставио; / Који вели „жалосна му мајка“, / Онај га је млада погубио.*

Завршница од шест стихова код друге песме (II) тежиште ставља на мајку која је присуствовала жртвовању свога сина, пошто се и она овде осећа у неку руку превареном: *Цвили, пишти Стеванова мајка: / „Авај мени до Бога милога, / Авај мени за Стеваном мојим!“ / Њојзи веле три хитра џелата: / „Иди сада Стеванова мајко, / иди сада без Стевана твога!“* Завршница код треће (III) је са следећа четири стиха: *Паде глава у зелену траву, / Па из траве мртва проговара: / „Бог т` убио моја стара мајко, / Кад си знала што си ме послала.“*

Као што се из садржаја песама види, све три песме као мотив имају смрт главног јунака, у смислу крвне освете, мада код треће (III) то није директно речено, али се из контекста песме јасно види. У свим случајевима сестрић замењује ујака, додуше, код прве песме прича није испричана до краја – али се она из целине песме подразумева.

2. Митолошко и космолошко – Као што је напред речено, раније је код мене у првом плану била естетска функција песме „Синоћ Сунце“ а њен митолошко-космолошко садржај био је у другом плану. Она је за одређени зборник, да буде на челу панораме параћинског песништва, одабрана зато што је лепа и што садржи естетски набој који може да узнемири и савременог читаоца. Сада се, у овом раду, у први план ставља њена митолошка и космолошка компонента, а посебно њена скривена – календарска функција. Напред је већ речено да друге две песме служе као потпора за лакше разрешење и схватање садржаја прве песме.

Без обзира што је у теоријским оквирима дато неколико значајних елемената за ову анализу, и овде се полази од несумњивог ауторитета за питање мита: „Суштина мита не налази се ни у стилу, ни у облику приповедања, нити у синтакси, већ у ПРИЧИ која је испричана“.⁴⁵ По том становишту, важно је да таква прича није обична бајка, већ да обавезно садржи одређену поруку. Примаоци поруке су будуће генерације до којих прича допире а пошљаоци те поруке су неки давни преци који врше индоктринацију *нових чланова* одређене друштвене заједнице: „Порука коју садржи мит је сакривена и налази се изнад уобичајеног нивоа лингвистичког израза.“⁴⁶ Клод Леви-Строс даље наглашава: „Ако митови имају значење, онда се оно не налази у издвојеним елементима који улазе у композицију митова, него у начину на који су елементи комбиновани.“⁴⁷ Он даље полазећи од Де Сосировог разликовања језика (припадност реверзибилном времену) и говора (област неревверзибилног времена) закључује: „Мит се такође дефинише једним временским системом који комбинује својства претходна два. Мит се увек односи на претходне догађаје ... Међутим, битна

⁴⁵Клод Леви-Строс, *Структура митова*, (цитирано по: Иван Ковачевић, *Семнологија мита и ритуала, I, Традиција*, Српски генеалогски центар, Београд, 2001, 7.)

⁴⁶Иван Ковачевић, исто.

⁴⁷Клод Левис-Строс, исто, 7-8.

вредност мита долази отуда што ови догађаји ... образују такође једну структуру. Ова структура односи се једновремено на прошлост, садашњост и будућност.⁴⁸

Ако се пође и од тога да „сваки елеменат мита представља однос између личности или статус одређених ликова“,⁴⁹ онда се може констатовати да је у нашим песмама означена, наравно као алегоријска прича о догађају митских јунака из неке временски далеке митопоетике или космогоније, да одражава прехришћанско схватање људи, односно паганску прошлост, у којој се митолошка бића понашају као људи на одређеном ступњу њиховог друштвеног развоја, односно развоја њихове свести. Очигледно је да постоји свест о убиству као злочину који се мора решавати у оквиру одређених правила која су важила за систем крвне освете, која је на бројним примерима осведочена и код нашег народа, што значи и у времену настанка ових песама. То што су митски јунаци песме бића из космоса (Сунце, звезда – сестра и њена деца), са Земље (Турци) и из доњег света (цар и његов син) пружа нам могућност да уочимо космогонијска паганска схватања и то у времену (у трајању). Без обзира што се ту не може тражити логика по савременим принципима, те да свака ствар буде до краја јасна, на шта се односи, догађаји из песме пружају довољно информација да би се закључило како се песме односе на нека давна времена, да су основне идеје трајале у времену и да су из одређених разлога основне идеје преношене с колена на колено, укључујући чак и одређене фразе и њихове комбинације.

Алберт Б. Лорд, припадник неомитолошке школе, страстан истраживач балканске (да не кажем српске) епике нас је упозорио, да у историјској епици сусрећемо и слојеве из митолошких епова ранијих времена, али и остатке пратећих стихова паганских магија и ритуала којима се, дакле, чарало и врачало, да би се умилостивиле силе из природе, укључујући ту Сунце, Месец, звезде ... тако је наш предак у давној прошлости настојао да утиче на збивања у природи и да помогне себи. Тиме што се овде обавља неки ритуал, нешто се чара, да би се помогло Сунцу да опстане, без кога је тај наш предак био осуђен на пропаст. Далеко пре Лорда, Натко Нодило је пре но што ће цитирати првих деветнаест стихова једне од наших песама (II), називајући је „чудном, настраном песмом из Србије“, записао у својој знаменитој студији да је у тој песми нашао „*прериједак примјер, додуше само напола изведен, претапања богова у калуп људски: „Сунце има противнике Турке, а сестрицу Јелицу.“*⁵⁰ Наша прва (иницијална за ову расправу) песма (I) има из турског времена две термиолошке трунчице (терзије, абаџије) и хришћанску молитвену завршницу (*Амин Боже, амин*

⁴⁸Исто, 8.

⁴⁹Иван Ковачевић, исто.

⁵⁰Натко Нодило, исто, МВТЦ, Београд, 2003, 12. (Напомена: „Религија Срба и Хрвата на главној основи пјесама, прича и говора народног. Читао у сједници Филолошко-историјског разреда Југословенске академије знаности и умјетности, дне 19. септембра, 1884.“)

роду моме). Све остало у њој је паганско (митолошко и космолошко). Може се замислити неки наш далеки предак (врач, жрец) како нешто чара (врача), изводи неку ритуалну игру, уз неке речи или стихове (гледано с данашње тачке гледишта⁵¹), којим покушава да утиче на неке непознате моћне силе, да се помогне Сунцу које се нашло у тешкој ситуацији, када је дошло до поремећаја у односима међу космичким силама. Наравно, у нашим песмама (без обзира на варијације), ми ту осећамо сам дух тог паганина сачуваног у нашем народу све до краја XIX и почетка XX века, када су песме забележене и сачуване од заборавља. Ништа не смета што је наша прва (I) нађена и објављена као последња и што је зачињена хришћанском молитвом. Напротив, то нас учвршћује у уверењу да јој се основни смисао није изгубио. Ту нам могу помоћи речи нашег угледног психоаналитичара: „Није довољно једноставно негирати традиционалне вредности; оне су постале – како се то каже – друга човекова природа. Психолошки говорећи, оне су се уградиле у структуру његове личности и одражавају традицију и преко раздобља и промене у схватањима. Има паганских светилишта, пећина и гајева који су касније постали храмови, хришћанске цркве, па смо најзад од њих направили чувене музеје. Прадавне инвестиције су преживеле, некада и хиљаде година, али стално мењајући свој облик и садржину.“⁵²

Можемо слободно рећи, парафразирајући претходника, да су наше песме лепи музејски примерци који су у својој последњој фази имали и другу, ближе одређену, практичну функцију, да су те песме означавале календарске интервале земљорадничког и сточарског становништва, које чак и није морало да буде писмено. Преко тог аспекта, њихова космолошка садржина посебно је наглашена, боље речено, њихово митолошко-космолошко садржина је тако чврсто структурирана да их је тешко раздвојити. Сунце суверено влада у овом митопоетском пантеону, па и у космопоетском, али у општој космогонији није оно врховни поглавар, што јасно произилази из ових наших, односно у овом раду анализираних песама. За то је од посебног значаја прва песма (I) у којој је реч о „ноћном животу“ Сунца. Анализирајући стихове неке друге народне песме,⁵³ наш етнолог Ненад Јанковић је дошао до закључка да је Сунце тај пут натраг, од запада ка истоку, морало превалити ноћу и то испод земље (која се, иначе, замишљала у облику плоче). Управо тамо, на доњој страни земљине плоче – сматра

---

⁵¹Сетимо се, узгред, песмице коју су деца у наше време у колу певала: *Коларићи Панићи, / плетемо се самићи, / сами себе оплићемо, / сами себе заплићемо ...* Сви истраживачи се слажу да се овде ради о небеској садржини, о догађањима која су везана за сазвежђа Мала и Велика кола, за Северњачу ...

⁵²Војин Матић, *Психоанализа Митске прошлости*, Просвета, Београд, 1979, 18.

⁵³У једној песми Сунце, одговарајући на питање своје мајке, куда се спрема, каже: „Хоћу, мајко, бог ме на далеко, / Од истока тамо до запада, / Од запада натраг до истока.“ (Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова*, Нолит, Београд, 2004, 78.)

Јанковић – било је некад лоцирано боравиште умрлих људи, односно њихових душа. То би пак значило да је Сунце током ноћи осветљавало и грејало свет мртвих.⁵⁴ Онај кога то питање ближе интересује, може погледати ближе Чајкановићеву теорију о култу мртвих код Срба. По Калушићу, ма колико да је у неким елементима контраверзан, „трагови путовања Сунца могу се назрети у традицији у вези са неким вишим божанством (Божић)“, али да „у историјским изворима нема директних података о култу Сунца“ код нашег народа.⁵⁵ Отуда нам се чини прихватљивијим следеће становиште: „Изгледа да су наши преци замишљали Сунце као моћно божанско биће. У народу је његов култ био развијен и после примања хришћанства. О томе сведочи један глагољски споменик, у коме се констатује како народне масе чине смртни грех клањајући се и молећи Сунцу и Месецу.“⁵⁶ О томе сведоче ритуална кретања и окретања позната под архаичним називом „опосун“, пошто више истраживача упућује на „његову везу са Сунцем“.⁵⁷

Персонафикација Сунца, присутна у овим народним песмама веома је раширена у српским народним умотворевинама. Она се није односила само на његов изглед, комуницирало је с људима и понашало се попут њих. У неким предањима, приказано је како једе, пије, купа се, чак и замара. Осећања су му такође слична људским, понекад је весело, понекад тужно или љуто. Има родбину: мајка, брат, сестра (ређе: отац, жена, деца).⁵⁸ Према томе, не треба да чуди што се у нашим песмама, Сунце појављује као ујак који има дуг у крви, те му сестра помаже дајући свог сина у замену (I, II) за жртву, односно за *цареву војску* (III). У овим песмама његова сестра се именује као *сестрица Јелица* (I, II), односно *сеја Преходница* (III), на другим местима у народном стваралаштву, као Сунчева сестра фигурира *звезда Даница*, у питању је планета Венера која се у народним умотворевинама третира као звезда, рано запажена од човека према положају који има на почетку (Зорњача) и на крају (Вечерњача) дана. Мишљење које је изнео Драган Јацановић у тумачењу имена Јелена је сасвим прихватљиво. Он сматра да је у питању исто оно што имамо и код Грка: Хелена, Хелијева, Сунчева,⁵⁹ додали бисмо: Сунчица. Међутим, под знаком питања је његово

⁵⁴ Душан Бандић, исто.

⁵⁵ Ш. Калушић, *Сунце*, у: Ш. Калушић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*, Нолит, Београд, 1973, 281.

⁵⁶ Душан Бандић, исто, 78.

⁵⁷ П. Ж. Петровић, „Опосун“, у: *Српски митолошки речник*, исто, 225-226; Душан Бандић, исто, 79.

⁵⁸ Душан Бандић, исто, 76-77.

⁵⁹ „Исто име има и дрво *јела*, које је у појединим крајевима *Божјићно дрво*, чије је сечење, уношење у кућу и кићење посвећено рађању новог Сунца у време зимског солстиција. Потпуно исту основу има и име животиње *јелен*, који рогове мења сваке године и који бројем парожака броји своје године. Јелен је соларна животиња, чији рогови симболично представљају сунчеве зраке.“ (Драган Јацановић, исто, 65.)

становиште, да се овако именована или неименова Сунчева сестра са астрономске тачке гледишта може везати за неку од звезда, која „умире заједно са Сунцем, у време непосредно иза зимског солстиција.“⁶⁰ То становиште заслужује даља истраживања, нарочито због његовог веома аргументованог објашњења мотива растрзања сестре Јелице у песми *Бог ником дужан не остаје*, пошто се у њој појављује више женских ликова, међу којима и: кучка Павловица – звезда Даница и сестрица Јелица.⁶¹ Научни језик има своју логику, а магијски, сада поетски, естетски, има своју, тако да не треба insistирати да се они усагласе, да се поклапају по сваку цену: уметничке слободе су се рано почеле остваривати, па су временом ушле и у народне умотворине.

Пошто је у нашим песмама поменута „звезда“ персонифицирана, она се појављује са деветорицом (I), четворицом (II) и тројицом (III) синова. Да ли овај број синова има неки општи значај или сваку бројку треба тумачити у контексту конкретне песме, тешко је рећи. Мени се чини да би на неком општем нивоу, они могли да означавају месеце у години, а да бројка (9, 4, 3), свака у својој песми, има и неки посебан значај. Из перспективе модерних каледара, имамо 12 месеци, раније их је било мање (10) а два зимска нису се ни рачунала, пошто зима нема значаја за пољопривредну производњу (тада се само троши), али у то сада да не улазимо. Ако применимо аналогију са два позната (истина, истоврсна) пантеона, односно календарска система са 12 месеци, запажамо да је и у њима по 9 синова.⁶²

„Први митологен чини *соларни мит о девет Југовића*, по коме је година подељена на дванаест месеци које персонификују: *мајка Југовића, стари Југ-Богдан, сестра Југовића и девет браће Југовића*. Само име *Југовића* лако можемо довести у везу са појмовима *југ, јужни, осунчани, топли*. (...). Други космолошки систем чини *соларно-лунарни мит о Косовском боју у ужем смислу*. У њему је годишњи циклус подељен на дванаест месечних интервала – месеци, које означавају: *цар Лазар, царица Милица, Косовка девојка, и девет косовских јунака: Милош Обилић, Вук Бранковић, Топлица Милан, Косанчић Иван, Орловић Павле, Срђа Злопоглеђа, Бановић Страхиња, Мусић Стеван и Ваистина слуга*. Лунарни космолошко календарски елементи су дати кроз лик *турског цара Мурата*, који сасвим извесно симболише Месец.“⁶³ Може се са сигурношћу рећи да се песме из наше анализе својим бројкама уклапају у напред понуђена решења, с тим што поменута имена

⁶⁰ Исто, 113.

⁶¹ Ово и због тога што је тумачећи исту песму, на другом месту у тексту изричито рекао: „Ова слика може се разумети само кроз небеску, астрономску призму, где браћа представљају Сунце и Месец, а ножеви симболишу њихове зраке, које они несобично поклањају сестри Јелици, односно звезди Даница – Вечерњачи.“ (Драган Јацановић, исто, 124.)

⁶² Драган Јацановић, исто, 182.

⁶³ Драган Јацановић, исто, 182.

показују да је постојао и систем (или више њих) којима су имена искључиво митолошка, без присуства било које познате историјске личности. Исто тако, може се констатовати из наших примера и вероватноћа да је свака од ове три песме била у саставу једне дуже песме или у три такве целине које су означавале календарску годину. Натко Нодило је у једном одељку своје студије (IV *Сунце дванаестoliko и градња младе године*), ту појаву овако објашњава: „У Сунце дванаестoliko, које с помоћу Огња гради дванаесмјесечну годину, вјероваше Срби и Хрвати. О томе народ наш свеједнако прича.⁶⁴(...) Једнака дјеца, дванаесторци, то су сунчеви ликови, рођени од Вида и Виде. Једно је дијете у господском дому, док друга дијецa избивају на селима, т. ј. у сваком мијесецу влада по једно Сунце.“⁶⁵ За овај рад је занимљиво разлагање у вези са следећом пословицом из Бачке, забележене код Нодила: „Три хране и напијају девет, а девет не могу три, а сви су једнаки, сви вршњаци и парњаци: три шарена, три злаћана, три богата, три зубата.“ Та се загонетка тумачи: „Три пролијетна мијесеца хране и осталих девет. Ако Бог у она три мијесеца кишом и росом, подобом и угодним зраком усијеве окријепи, буде родна година; ако ли не, буде гладна; то је: три могу хранити девет, а девет не може три.“⁶⁶ С друге стране, бројке три и четири видимо у постојању годишњих доба (четири са по три месеца): пролеће, лето, јесен и зима. У разјашњавању наших песама, пре свега прве (I), узете су у обзир и интерпретације календарских јунака из песме *Смрт војводе Кајице*, које су дали Нодило⁶⁷ и Јацановић.⁶⁸ Драган Јацановић даје интерпретацију имена хајдука из песме *Дружина Михата хајдука*,⁶⁹ али ту није нађена нека значајна инспиративна асоцијација.

3. Одгонетка песме из Својнова – Пошто су нам друга (II) и трећа песма (III) више служиле да лакше схватимо целину односа и одгонетнемо прву, даје се овом приликом само одгонетка прве: месец фебруар по старом (јулијанском) календару, с тим што се овде занемарују могуће разлике у народном календару који се вероватно није у потпуности поклапао са црквеним календаром. Ова 2010. година, у којој нам је дато да ову песму разрешавамо и разрешимо, карактеристична је, напред је то већ напоменуто, по поклапању Ускрса хришћанских религија, а он је, као што је познато, значајан за формирање актуелних календара, као почетни празник, с чије се стајне тачке врши распоред бројних црквених, па и народних празника. Уз Божић, као непокретни празник, наравно. Први дан фебруара је Св. Мученик

⁶⁴ „Дванаест браће, дванаест цинова, дванаест хајдука, дванаест коња виловних, дванаест сестара (...) ово све приповиједа се још у народу, на трајни помен Сунца прегаоца преко године. Слабо је кад причање цијеловито него је на претраге како је год уочена једна или друга згода те божанствене драме.“ (Натко Нодило, исто, 119.)

⁶⁵ Исто.

⁶⁶ Натко Нодило, исто.

⁶⁷ Натко Нодило, исто, 150-152. (Само фебруар: Бошко Раичевић)

⁶⁸ Исто, 75-77.

⁶⁹ Исто, 69-70.

Трифун, уз Беле покладе, а други дан је Срегење Господње (Почетак поста). У нашој песми се каже: *Синоћ Сунце невесело зађе, / од јутроске потајно изгрева*. На питање *Јелице сестрице*, Сунце одговара: *Кад сам синоћ ја код цара било, / И дворове царске осветлило, / У двору му дивно оро игра, У вати`се и ја да поиграјам, / Баш до оног сина царевога, / Падоше ми ножи из појаса, / Убодоше царевога сина, / Па цар хоће у замену главу, / Или моју, или кога мога, / А ја немам никога до Бога, / Ко ће моју главу да замени, / Зато сам ти сада невесело*.

После више читања ове али и других митолошких песама, па и две које смо позвали у помоћ, схватили смо да се морамо одрећи строге логике и да полазимо од општег утиска и асоцијација које из реченог произилазе, као код загонетки. Дословно читано, разговор се води 2. фебруара и реч *синоћ* односила би се на оно што се дешавало претходног дана, 1. фебруара. Међутим, тиме се добија само одговор на питање зашто је *сада невесело*. Али, оно је невесело било синоћ, невесело је зашло и дословно гледано, оно у свом одговору то не објашњава. Управо зато, треба погледати шири асоцијативни контекст песме и календара. Цела претходна недеља је Бела недеља, а сам дан недеља, 1. фебруар је њена завршница: „Бела недеља је завршна седмица у месојеђама, а беле покладе, које падају у њен завршни, недељни дан, представљају врхунац људског веселја и разоноде, протканих шалом, глумовањем и песмом. // У многим нашим крајевима се Беле покладе називају Простене покладе, јер су се на данашњи дан мирили завађени људи тражећи један од другог опрост за увреду коју су међусобно нанели, а жене опраштале једна другој ситне зађевице. (...) // Током Беле недеље, а на Беле покладе неизоставно, кретале су се маскиране поворке, од куће до куће, изводећи разне згоде, увеселјавале укућане, за шта су, у награду, добијале разне поклоне. Називајући се у разним пределима различито (комендијаши, шилкани, направљачи, беле чиче, вучари) покладне поворке, прерушене у разна људска и животињска обличја, данас су сведене на забаву. (...) // Понегде су ове поворке права глумачка дружина, са утврђеним ликовима, спремним говорним интерпретацијама према тренутној причици и саставу домаћинства које посећују. / На данашњи дан су извођене и посебне игре. Неке од њих су и еротског садржаја. У колу, пак, истицале су се све до педесетих година XX века женска игра *кобиле*, и мушко коло које играју само ожењени мушкарци, под називом *продавање кобиле*. // У многим местима су паљене ватре, око којих се играло уз ритуално прескакање преко ње.“⁷⁰

Очигледно је да се у опису свечаности код цара, које се, истина одржавају у неком другом свету (доњем свету мртвих), а можда и негде на небу, за ову прилику то и није битно, могу препознати догађања везана за ритуале током

---

⁷⁰Миле Недељковић, *Српски обичајни календар за просту 2009. годину*, ЧИН, Београд, 2008, 109.

Беле недеље, а посебно Белих поклада. Управо на таквој једној раскалашној свечаности Сунцу су *испали ножеве* (сунчеви зраци) и усмртили *царевог сина*, што је јасно асоцирало на месец. Наравно, да у овом случају месец можемо писати уз мало почетно слово јер је реч о календарском времену. Дакле, страдао је месец Јануар. Аутор наше песме,⁷¹ не сумњамо у то, зна да је месец фебруар у нашем народу препознатљив и као деда Сечко, а да је 1. фебруар познат и као празник посвећен Св. Трифуну, хришћанском свецу иза кога се крије у нашем случају нешто што има пагански карактер, што произилази из чињенице да је овај празник у народу именован као Зарезојло, Зарезач и слично. Оно што можемо у литератури да прочитамо приказује да је током времена, вероватно у време слабљења хришћанства (ропство под Турцима) дошло до узајамног прожимања паганског божанства и хришћанског свеца⁷²: „Безмало у свим нашим крајевима је развијен култ светог Трифуна, што се види и из назива овог свеца (Тривун, Тривуљ, Трива, Трипун), као и по његовом надимку Орезач и Заризој, добијеном по томе што се његов празник доводи у везу са резањем, или зарезивањем винове лозе, односно, како каже легенда, што је он, режући виноград, непажњом себи одрезао нос. Но, то је његова народна биографија.“⁷³ Поред овога, у тумачењу песме, треба поменути и продужено светковање наредних 5 дана, односно 3 дана, како где, под називом Трифунци, углавном због вукова али и других разлога: „На ове дане се стриктно пазило у подручјима где је овчарство важнија привредна делатност, којој су вуци, нарочито у зимским данима, наносили велику штету. // Тако, у предеоној целини Заглавку у источној Србији где су многи обичаји сачувани у безмало изворној свежини, Трифунци су празновани пет дана. У селу Великом Извору су, још, износили из куће белу кошуљу и покриваче – да би родило жито, док су у селу Грљану предсказивали какво ће време бити, верујући да ће у месецу који следи оно да буде онакво какав буде први дана Трифунца.“⁷⁴

У светлу ове последње чињенице, треба видети и други дан овог месеца, када је и велики народни и хришћански празник Сретење, узгред да поменемо да је он и заветина села Својново где је песма *Синоћ Сунце* записана. По раширеном народном тумачењу, на Сретењу се сусрећу зима и лето: „Сретење је средина зиме, па се овај празник другачије назива Средозимци и узима се као веома важан дан у метеоролошком погледу. Наиме, по давнашњем веровању, које је очувано до наших дана, на Сретење се медвед (мечка) буди из зимског сна и излази из јазбине при изгреву Сунца. И ако при том угледа своју сенку – враћа се да још шест недеља

⁷¹По А. Б. Лорду, аутор народне епске песме је последњи певач, ако није њен буквални извођач, ако је није научио напамет.

⁷²„Народна приврженост својим ранијим природним паганским схватањима огледа се и у карактеристичном обрасцу мишљења који је и неке од хришћанских празника и светца преображавао у свом духу.“ (Бојан Јовановић, исто, 43).

⁷³Миле Недељковић, исто, 95.

⁷⁴Исто, 96.

настави свој сан, што значи да ће још толико потрајати зимско време, а ако не угледа сенку (а не угледа је ако је облачно, мутно или снежно време) – одлази у шуму да тражи храну, што значи да је главна зима прошла. Девојке су, пак, пазиле на то каквог ће мушкарца на Сретење прво срести, верујући да ће се удати за неког ко има сличан изглед и својства.⁷⁵

Етнолог Миле Недељковић који у први план ставља хришћански карактер овог празника, пошто су га, како он мисли, народна машта и искуство обогатили низом обичаја и веровања, даје о томе следећи коментар: „Далеко од својих светилишта, у току петовековног ропства, кад му је, углавном, сва светиња била дрвена црквица са приученим свештеницима као чуварима вере и обичаја, српски народ је заборавио само значење празника Сретења. Но, знајући да је то велики празник, а црква га убраја међу петнаест највећих, наш народ, у којем је својевремено изчилело знање да је то светковина сусрета Симеона Богопринца са Исусом Христом, дао је овом благдану своје народно значење. Чак, по једном значењу, овог дана су Сретен и Обретен, непостојећи свеци које је неупућени народ надоместио и сврстао у овај дан, подстакнут његовим називом.⁷⁶ Без обзира шта се овде чему икада прилагођавало, па чак и вишеструко (паганско – хришћанско – паганско – хришћанско), поменути Сретен и Обретен имају дубоку укорененост у нашем народу, односно његовом духовном бићу, не само у хришћанском⁷⁷ него и у паганским остацима,⁷⁸ као оном другом, како се то у литератури обично каже.

За разрешење (одгонетање) ове наше песме је и ово што је напред речено од значаја, нарочито ово што је речно о сусрету зиме и лета, па и у последњој фусноти. Види се то из даљег тока разговора између Сунца и његове сестре Јелице, када му она обећава једног од својих синова за жртвену размену: *Ја имадем до девет синова, / Два орача и два погоњача, / Два ћурчије и два абације, / И деветог лудог Милутина, / Њега ћу ти цару поклонити, / Да замени твоју лепу главу.* Не нуде се они који су активни, како у летњем периоду (орачи и погоњачи), тако ни они активни и у зимском периоду (ћурчије и абације), већ *девети луди Милутин*, који није ни за један

---

⁷⁵Исто, 97.

⁷⁶Исто.

⁷⁷У току месеца фебруара, по старом (јулијанском) календару, налазе се два свечарска дана која асоцирају на Сретен (Сретење) и на Обретен (Прво и друго обретење главе светог Јована Крститеља.)

⁷⁸„Овог дана срећу се зима и лето, па је по том сусрету, како узима народ, и дошло до назива Сретење. Постоји и назив Обретење, јер се овога дана *обреће*, прелази из зиме улето. Срели се лето и зима па лето поздравило зиму: *Добројутро, смрдљива зимо, - а зима одговорила: Бог ти помогао, љигава лето.* Према другој варијанти, зима рекла лету: *Ти мени дајеш голе и босе људе, а ја теби обучене и обувене*, а лето одговорило: *Истина је, али се они мени више радују него теби.* (П. Ж. Петровић, *Сретење*, у: *Српски митолошки речник*, исто, 273-274.)

од послова из пољопривреде (земљорадње и сточарства), па и занатства. За таквога постоји народни израз *девета руна на свирали*. Он има свој празник, зове се *Девети торник* (уторак)⁷⁹ који је заветни дан у селу Обрежу, јужном суседу села Својново. „Девети уторак је девети по Божићу. (...)”⁸⁰ Дете рођено овога дана неће бити срећно. Не преде се: *Чува мајка свог јединка сина од сјеника и од урежника и од жице деветог уторка*. Жица испредена овога дана неће користити ни псу. Гравидне жене празнују девети уторак да дете не би добило лудило или падавицу.⁸¹

Девети торник није црквени празник, те га у календарима нема, али се по имену лако утврђује. Ове године је 24. фебруара. За нас је значајно да се и овде потврђује оно што је Драган Јацановић говорио да, у појединим песмама календарског карактера, сваки стих може да буде један дан, што се ево и овде догодило.⁸² Дакле, *луди Милутин* се помиње у 24. стиху наше песме. Ове године на том месту у црквеном календару је Прво и Друго обретење главе Светог Јована Главосека, а главна личност песме коју разрешавамо, остаће без главе, биће жртвована, што такође треба имати у виду при расправи ове теме.

У имену Милутин садржана је једна значајна компонента погодна за игру речи у вези са употребљеним сугласницима: луди – људи – луди – људи. Позната је и народна изрека: *младост – лудост*. Међу народним изразима за месец фебруар имамо и назив *Љути*.

Позабавимо се још мало именом Милутин, пошто и оно може да нам помогне у бољем схватању календарских песама, поготово ове где се то име помиње. Пишући о именима из народног стваралаштва која се дају митским близанцима, а којима се именује Сунце у различитим својим видовима, Натко Нодило је давно већ набројао више имена, уз Милутина, а за ову прилику је значајно да је међу њима и Богдан, чији је византијски превод Тодор.⁸³ Присетимо се да је и међу Југовићима девети брат Бошко, а тим именом се и данас тепа онима који носе име Богдан, тако им се говори од миља. Тако долазимо до још једног податка у вези са фебруаром, по старом (јулијанском) календару. Као и код неких других хришћанских светитеља, треба раздвојити оно што је паганско од оног што је хришћанско. У овогодишњем календару, као и увек, налазимо хришћанског свеца *Светог великомученика Теодора Тирона*, под 17. II / 2. III, а у недељу 8. II / 21. II

⁷⁹У Обрежу и околним селима народни израз за овај празник је *Девети торник*. Крушевљани имају формирано удружење грађана под тим именом са карактеристичном структуром и садржајем рада.

⁸⁰У *Српском митолошком речнику* овде је погрешно уписан датум 19. 2. Како се до тога дошло, не знам

⁸¹*Српски митолошки речник*, исто, 95

⁸²„Поједине календарске песме бројем стихова, њиховим распоредом и редним бројем, тачно приказују годишњи циклус, некад у целини, а некад делимично, у њима *један стих у песми* означава један дан у години“ (Драган Јацановић, исто, 175)

⁸³Натко Нодило, исто, 62.

уписан је Свети Теодор Стратилат док је народни празник Тодорова субота 7. II / 20. II.

„Тодорова субота је покретни празник који редовно пада прве суботе Ускршњег поста. (...) Народ светкује Тодорову суботу или Тодорицу. (...) Тај дан је на прелазу од зиме у лето, односно у почетку пролећа и видне обнове природе. Веровања и обичаји о Тодоровој суботи одржали су се до наших дана у источном делу Балканског полуострва и уколико се више иде на запад, они су ређи или су сасвим напуштени.“⁸⁴ Навешћемо сада, само илустрације ради, неколико обичаја и веровања: коњски велигдан (Ускрс); петак се слави за коње а субота за волове; ноћу у очи Тодорове суботе иду поворке белих невидљивих коња и њихових јахача и задају страх становништву; из зимовника излазе прве змије и тако даље. Карактеристично је једно предање које се на змије односи, а нађено је у Темнићу коме и Својново припада, са обичајима који га прате: „Св. Тодор управља змијама, које су имале ноге. Оне су постале непослушне и уједале су људе. Зато Св. Тодор научи људе да туку змије штаповима, а змијама одузме ноге. У пролећне дане пале се буњишта и лупа се у металне предмете против змија, па се то чини и уочи Тодорове суботе.“⁸⁵ Етнолози сматрају да је највећи број садржаја у вези са овим народним празником повезан са Сунцем, односно неким соларним божанством, чији је Св. Тодор супституција. Везују га за *трачког коњаника*.⁸⁶ У једној од наших песама (III), име сина који се жртвује је Веселин, те не искључујемо могућност да је отуда остатак у ергелама познате функције неких од коња, који учествују у ритуалу оплодње кобила (Веселко).

Видели смо да се у неким нашим крајевима Тодорова субота обележава и као *волоvsка богомоља*. Два суседна народна празника, као хришћанска, у календару су као непокретни празници 10. II / 23. II, 11. II / 24. II; у питању су свештеномученици Харалампије и Власије, а по народним обичајима они се у многим местима користе у функцији *волоvsке богомоље*. Свети Власије је, по свему судећи, у нашем народу, нарочито у источној и југоисточној Србији, дубоко повезан са старословенским богом Волосом или Велесом који је такође сматран заштитником стоке, тако да је преузео многа својства и улоге овог паганског божанства, „поготову што се зна да је поштовање Велеса дуго одржавано у јужнословенској традицији, па му је наш народ сачувао помен и на небу, у називу Влашића (сазвезђе Плејаде).“⁸⁷ Поред функције *говеће богомоље*, празник Харалампије, под народним називом Каралемпије, слави се у селу Доњем Видову, које се налази у близини Својнова, само с источне стране Велике Мораве.

⁸⁴Исто. (Одредница је веома богата садржајем.)

⁸⁵Исто.

⁸⁶Исто, 284; „По једном од најславнијих српских етнолога Миленку С. Филиповићу, у култ Светог Тодора су унета и старобалканска, нарочито трачанска веровања.“ (Миле Недељковић, исто, 114)

⁸⁷Миле Недељковић, исто, 104.

Остаје да размотримо питање жртвовања, посебно у оквиру система (обичаја) крвне освете, а неспорно је да је био присутан у обичајном систему нашег народа, чак и у првим правним системима. Управо у вези са тим, призване су у помоћ још две песме (II, III), пошто је у њима, за разлику од прве (I) где се жртвовање само претпоставља, одвија наставак приче о жртвовању сестрића за злочин у крви који је учињен убиством *царевог сина од стране ујака* (I), односно *пашиног сина* (II), док је у трећем случају *то исто, само мало другачије*, што би рекао Вук. Тамо је ујак убио чедо (не каже се чије, што може да буде и сопствено), али замена се односи, што може да буде и преносно значење, за одзив на позив *за цареву војску*. „Проливањем крви нарушавана је и довођена у питање животна снага колектива заснована на крвном сродству и веровању у заједничког митског претка. Како је људска крв важила за најбољу од свих разлога, крвљу упрљани морали су да се крвљу и очисте. Проливена крв продубљавала је границу између колектива убијеног и убице и кидала њихове дотадашње односе. Схваћена као дуг, крв се враћала истом мером. Сагледан у контексту важећих начела разлике и претрпљени губитак исказиван је одређеним правилом реципроцитета. Одговор злочином на злочин била је дужност и обавеза племенског живота у којој је осветом испољаван негативан вид комуникације и међусобна размена зла.“⁸⁸ Нама се чини, да су у овим нашим песмама, обзиром на успостављену релацију ујак – сестрић, трагови још из времена матријахата. Но, далеко би нас одвело да сада то питање у овом раду детаљно разлажемо.

Исто тако, из две пратеће песме (II, III) наводимо само завршне стихове, који се односе на обављање жртвовања. Место ритуалног извршења крвне освете је у оба случаја истоветно, у некој гори која је прелаз између два света, два племена, два народа. У песмама се каже: *Кад су били на сред горе чарне*, (II), односно: *Кад је било кроз гору зелену* (III). Као извршиоци појављују се тријаде ратника (светих?): *Истрчаше три хитра целата, / Три целата од наше послата: / Један под њим коња уватио, / Други држи за бијелу руку, / А трећи му главу отсекао*. (II) Исто тако, само нешто потпуније и разуђеније налазимо и у другом случају: *Ал` у гори три горска ајдука. / Један вели „добра коња врана“; / Други вели „доброга јунака“; / Трећи вели „жалосна му мајка“.* / *Који вели „добра коња врана“, / Онај под њим коња уватио; / Који вели „доброга јунака“, / Онај га је с коња раставио; / Који вели „жалосна му мајка“, / Онај га је млада погубио.* (III) У питању су осветници из другог света, нека хтонска бића, с тим што се то практично даље преноси кроз време на људе из другог племена, народа, друге вере. Календарски карактер обеју песама је несумњив, произилази из читавог тока песама, али се односи на дужи временски период (2 – 3 месеца). Тај карактер се може видети и из завршних стихова ове две песме: *Цвили, пати Стеванова мајка: / „Авај мени до Бога милога, / Авај мени за Стеваном*

⁸⁸Бојан Јовановић, исто, 130.

мојим!“ / *Њојзи веле три хитра џелата: / „Иди сада, Стеванова мајко, / Иди сада без Стевана твога!“* (II) Једно од могућих решења, (одгонетака) које треба даље истраживати, односи се на време с краја претходне и почетка Нове године, по јулијанском календару, време око Божића, када имамо у календару не само тродневно славље Божића, него и још два празника: *Сабор Пресвете Богородице* и *Светог првомученика и архиђакона Стефана*. Иза тих празника стоје, заплетени негде далеко у позадини, и пагански елементи и религије, у међусобном преплету, у чије разрешење овом приликом не улазимо.

Други завршетак је једноставнији, у питању је само један катрен: *Паде глава у зелену траву, / Па из траве мртва проговара: / „Бог т`убио, моја стара мајко, / Кад си знала што си ме послала?“* (III) Пошто је песма забележена са 52 стиха а има једну очигледну шупљину између 20. и 21. стиха, недостаје образложење, макар минимално, у вези са избором сина за жртву, може се основано претпоставити да се ради о прва два месеца, јануару и фебруару, пошто је крајем фебруара, по старом (јулијанском) календару, како је напред већ било речи, а и опште је познато, Прво и друго обретење главе Светог Јована Крститеља.

УМЕСТО ЗАКЉУЧАКА

Радам се скреће пажња научне и стручне јавности на једно поље етнолошких истраживања које још увек није исцрпљено до краја, то је календарска народна епика, с тим што је као повод узета једна скоро непозната народна песма (*Синоћ Сунце*), забележена пре једног века у селу Својнову (Темнић), сада у општини Параћин. Анализирана је уз помоћ две песме – посестриме објављене 1866. године у београдско *Вили* Стојана Новаковића. Једну од њих је запазио и цитирао крајем XIX века Натко Нодило (*Стара вјера Срба и Хрвата*). Оне су измамиле шири осврт на теоријски аспект календарских песама, њихову митолошку и космолошку основу, о чему је пионирски рад публиковао пре десетак година археолог Драган Јацановић (*Српско календарско знање у епској народној поезији*), али он није помињао песме које су у овом раду анализирани. На том плану инспиративна је и студија једног од припадника неомитолошке школе у проучавању народне епике балканског простора, американца Алберта Б. Лорда (*Певач прича, I, II*). Истим циљевима служи и десетогодишње ангажовање Митолошког центра у Рачи.

Простор Подјухорја, на коме је песма *Синоћ Сунце* записана, није непознат научној јавности, Археологија је анализирила шакасте гривне типа *Лухор* и на неким од њих запазила „црте и резе“ који указују на календарска – космолошка знања и информације. Ту је пронађен и један од најстаријих епиграфских ћириличних старословенских споменика (X век), познат под називом *Темнићски натпис*. Отуда потреба да се, не само покренуто питање

(епске календарске песме) него и овај духовни простор у целини свестраније и мултидисциплинарно истражује, укључујући и његову далеку прошлост.

Овај рад је показао на једном примеру, на примеру једне епске песме, да је календарско знање наших предака веома богато и разноврсно, да није до краја истражено и да са истраживањима на том плану ваља наставити, што је илустровано двома сличним песмама које нису до краја анализирани.

Нека је хвала професорима др Милану С. Димитријевићу и Др Николи Цветковићу, агилним прегаоцима српске науке, који су изразили интересовање да се овај рад презентира и штампа у зборнику са конференције *Развој астрономије код Срба VI*.

ПРИЛОЗИ

I СИНОЋ СУНЦЕ

Синоћ Сунце невесело зађе,
 Од јутроске потајно изгрева.
 Питала га Јелица сестрица:
 „Сунце сјајно, што си невесело?“
 „Да ти кажем, сестрице Јелице:
 Кад сам синоћ ја код цара био,
 И дворове царске осветлило,
 У двору му дивно оро игра,
 У` вати` се и ја да поиграм,
 Баш до оног сина царевога,
 Падосе ми ножи из појаса,
 Убодосе царевога сина,
 Па цар хоће у замену главу,
 Или моју, или кога мога,
 А ја немам никога до Бога
 Ко ће моју главу да замени,
 Зато сам ти сада невесело.“
 Говори му сестрица Јелица:
 „Сјајно Сунце, моје срце драго,
 Буд` весело, не буди жалосно,
 Ја имадем до девет синова,
 Два орача и два погоњача,
 Два ћурчије и два абације,
 И деветог лудог Милутина,
 Њега ћу ти цару поклонити,
 Да замени твоју лепу главу,
 А ти сјаји као што си сјало,
 И буди ми здраво и весело,
 Од данске, паке до вијека,
 Амин Боже, амин роду моме.“

II БЕЗ НАСЛОВА

Синоћ Сунце невесело зађе,
А јутроске потмуло изађе.
Не сме Сунце нико да запита,
Зашто синоћ невесело зађе,
А јутроске потмуло изађе.
Запита га сестрица Јелица:
Мили брате огрејало Сунце,
Зашто синоћ невесело зађе,
А јутроске потмуло изађе?
Њојзи Сунце `вако одговара:
Ој Бога ми, сестрице Јелице,
Синоћ сам ти с Турци вино пио,
У вину сам кавгу заметнуо,
Убио сам пашинога сина,
Иште паша главу у размену,
А ја немам главу у размену,
За то синоћ невесело зађох,
А од јутрос потмуло изађох.
Њему сеја ти`о проговара:
„Не бој ми се до мој мили брате,
Лако ћемо за то учинити.
У мен` има четир` мила сина,
Једног ћемо у размену дати.“
Оде сеја своме белом двору,
Па ми стаде мислит` и премишљат`:
Да л` да дадем сина Радована –
Радован је прво радовање;
Да л` да дадем сина Милована,
Милован је друго миловање;
Да л` да шаљем нејакога Јову,
Јова ми је књигу научио.
Дај да будим нејакога Стеву:
„Устај Стево, устај мило чедо,
Да идемо ујци у сватове,
Да ми будеш својој ујни девер.“
Њојзи Стева ти`о проговара:
„Прођ` се мене, моја стара мајко,
Нешто мене врло боли глава,
А од срца преболети нећу.“
Њему мајка опет проговара:
„Устај Стево, устај мило чедо,

Вежи главу срмали марамом,
 А срдашце свиленим појасом,
 Пак да идеш ујци у сватове.“
 Стева мајци вако проговара:
 „Прођи ме се, моја мила мајко,
 Прођи ме се ако Бога знадеш,
 Чудан сам ти ноћас санак снио:
 Ко на мени крвава кошуља,
 А на глави црне перјанице.“
 Њему мајка ти`о проговара:
 „Што на теби крвава кошуља,
 То ће ујна свилену ти дати;
 Што т` на глави црне перјанице,
 Даће т` ујка од злата челенку.“
 То је Стево мајку послушао,
 Пак устаде на ноге лагане,
 Веза главу срмали марамом,
 А срдашце свиленим појасом.
 Па узјаха коња бабовога.
 Те одоше преко поља равна.
 Кад су били насред горе чарне,
 Истрчаше три хитра целата,
 Три целата од паше послата:
 Један под њим коња уватио,
 Други држи за бијелу руку,
 А трећи му главу одсекао.
 Цвили пишти Стеванова мајка:
 „Авај мени, до Бога милога,
 Авај мени за Стеваном мојим!“
 Њојзи веле три хитра целата:
 Иди сада, Стеванова мајко,
 Иди сада без Стевана твога!“

III ВЕСЕЛИНЕ ДЕТЕ

Синоћ Сунце невесело зађе,
 А јутроске потмуло изађе.
 Питала га сеја Преходница:
 „Јарко Сунце, мој рођени брате,
 Што ти синоћ, невесело зађе,
 А јутроске потмуло изађе?“
 „Ја сам синоћ чедо погубио,
 Због тога сам невесео заш`о,
 А јутрос ми ситна књига стиже,

Да ја идем на цареву војску,
Јал` да идем јал` замену нађем.“
Проговара звезда Преходница:
„Јарко Сунце, мој рођени брате,
У мен` има три рођена сина:
Миловане, прво миловање,
Радоване, друго радовање,
Веселине, треће ми весеље.
И Веселин – мудар био мајци
Нејак ми је књигу научио,
Послаћу ти једног у замену.“
Па је мајка сину говорила:
Веселине мој рођени сине,
Тебе ујак у сватове зове,
На лијепом месту у деверству.
Лепим ће те даром даривати,
Лепим даром од свиле кошуљом.“
То детету мило не бијаше,
А друга му бити не могаше.
Па он вата добра коња свога.
Коња вата, уватит` се не да.
Коња седла, оседлат` се не да.
Коња узда, зауздат` се не да.
Коња јаше, узјахат се не да.
Док је дете коња преварило,
Те се маши коњу на рамена,
Па отиде преко равна поља,
Као звезда преко ведре неба.
Кад је било кроз гору зелену,
Ал` у гори три горска ајдука,
Један вели: „добра коња врана“;
Други вели: „доброга јунака“;
Трећи вели: „жалосна му мајка“;
Који вели: „добра коња врана“,
Онај под њим коња уватио;
Који вели: „доброга јунака“,
Овај га је с коњем раставио;
Који вели: „жалосна му мајка“,
Онај га је млада погубио.
Паде глава у зелену траву,
Па из траве мртва проговара:
„Бог т` убио, моја стара мајко,
Кад си знала што си ме послала.“

**A CONTRIBUTION TO THE STUDY OF SERBIAN CALENDAR EPIC,
WITH SPECIAL EMPHASIS ON THE SONG "LAST NIGHT SUN"**

Epic calendric poem "Last night the Sun", recorded a hundred years ago in the village Svojnovo (Temnić, now municipalities Paraćin), was found in the legacy to SASA of teachers and researcher of the past Stanoja Mijatović, and published about ten years ago, served as an occasion to draw once again the attention of the scientific community to the rich calendric experiences of our nation, preserved in his epic calendric poems. Mythopoetics and cosmopoetics of our ancestors, no matter how is for the present generations, in the first place, the source of poetic inspirations, is also inexhaustible source of knowledge about ancient religion and culture, which requires constant need of test and examination, evaluation and reevaluation.